

Civilizația cărții

Elogiul cărții la Anselm Kiefer

de Smaranda Vultur

Într-o vreme când mulți clamează dispariția cărții și dezinteresul pentru cartea imprimată sau pentru lectură, un mare artist de origine germană, care trăiește în Franța, Anselm Kiefer (n.1945), le aduce un elogiu inspirat și original. E vorba de o expoziție care a avut loc în perioada 20 octombrie 2015 – 7 februarie 2016 în spațiul Bibliotecii Naționale a Franței François Mitterrand din Paris, instalată și concepută chiar de Kiefer sub titlul *Alchimie du livre (Alchimia cărții)*. Ea a fost organizată în relație cu retrospectiva de anvergură a aceluiși artist, deschisă între 16 decembrie 2015 – 16 aprilie 2016 la Centrul de artă Pompidou (Beaubourg). Le unesc tematici ce sunt adevărate nuclee creative ale imaginarului artistului, tehnici și modalități de lucru care îl definesc.

Anselm Kiefer : *Cartea Rhinului*. Toate fotografiile care însețesc acest articol au fost realizate de Smaranda Vultur.

În fapt, într-o sală de dimensiuni nu foarte mari, instalația lui Kiefer include obiecte ce definesc de obicei o bibliotecă, precum rafturi de cărți sau vitrine de sticlă adăpostind cărțile de mici sau mari dimensiuni create de artist și acoperite pe fiecare

pagină de desene, acuarele, colaje, gravuri, fotografii alb-negru sau color. Decorul e completat cu instalații, sculpturi sau picturi ce evocă prin concepție sau reprezentări diverse universul cărții. Ca orice bibliotecă adevărată, “biblioteca” lui Kiefer se bazează pe o selecție care pune în lumină afinități cu autori și cărți ce au marcat existența lui ca om și ca artist. Considerat un cititor pasionat și un interpret cu deschideri spre mai multe culturi și universuri istorice sau umane, Kiefer este, înainte de toate, un artist cu mari resurse imaginative.

Anselm Kiefer : *Celan*.

”Alchimia” cărții se referă, între altele, la materialul din care aceste cărți sunt făcute: plumbul, metal moale, ușor modelabil, dar și material greu (unele cărți depășesc câteva sute de kilograme), transformabil în creuzetul alchimic în argint și aur. Cum subliniază comentatorii expoziției, plumbul este și simbol saturnian, asociat melancoliei, temă majoră a operei lui Kiefer, cu trimitere la celebra gravură a lui Albrecht Dürer de care îl leagă pe artist și ascendența germană. Cărțile lui Kiefer sunt adesea replici, relecturi, intertextualități productive, forme de dialog cu autorii (filosofi, istorici, fizicieni, poeți, romancieri, dramaturgi, critici etc.) “convocați” la întâlnirea cu arta sa. Artistul îi “citește” transcriind sensurile în alt limbaj, sau producând un alt context.

În acest periplu intelectual și creator materia întâlnește spiritualul, istoria e transgresată în direcția reflecției filosofice și a interpretării simbolice sau mitologice.

Pe lângă plumb, Kiefer folosește numeroase alte materiale anorganice sau organice: bucăți de lemn, semințe, ipsos, pământ, argilă, hârtie, sticlă, textile, frunze uscate, fire de păr sau de argint. Ele participă la compoziții sofisticate sub aspect cromatic, dar și formal sau simbolic, sugerând stratificări ale materiei, ca și suprapuneri temporale, contraste între diferite intensități ale luminii, rafinamente coloristice, jocuri de umbră și irizări aurii, ca într-o imagine fotografică cu izvorul Dunării (*Donaueschingen*, locul de naștere al artistului, început al tuturor începuturilor).

Anselm Kiefer : Cartea.

Nuanțele și contrastele creează efecte sau sensuri neașteptate: roșul viu al unor flori de mac delicate și suave care se dovedesc a fi “Flori de sânge” (omagiu adus lui Jules Michelet), cele ocrucate – portocalii, captive pe fundalul gri al paginii de plumb stau ordonate ca în desenul unui covor. Intenția nu e una decorativă, se mizează mai mult pe simbol (ca în *Cartea Rinului*), pe poeticitatea discursului vizual, generatoare de ambiguitate și polivalență.

Așa e, de pildă, *Cartea (Le Livre)* însăși, căreia îi se aduce omagiu într-un tablou cu același nume, de mari dimensiuni, amplasat pe peretele ce formează fundalul bibliotecii dinspre ieșire. E așezat simetric peretelui de la intrare, pe care este expusă o pânză dedicată lui Heidegger. În centrul acesteia, ca într-un luminiș (lucrarea se numește chiar așa, *Clairière/ Lichtung*), se află o carte arsă, asemenea unui astru sumbru plutind într-o pulbere de aur, gri și argint (aură sau cenușă?). Literă moartă și emanare a viului, celebrată ca un fel de centru al lumii sau tezaur al cunoașterii, cartea poate fi privită și ca o radiografie sau hartă a cerului înstelat (ca în compozițiile dedicate lui Robert Fludd, în care fiecare plantă corespunde unui astru), te poate cuprinde între paginile ei (*Cartea Rinului*) sau poate deveni metaforă a creației (*Spargerea vaselor* cu aluzie la cabalistică), elogiul al tiparului (*Litera pierdută*).

Cartea, ca obiect artistic de mici sau mari dimensiuni, apare în opera lui Kiefer încă din anii 70. Este vorba așadar de o preocupare mult mai veche decât expunerea volumelor din biblioteca personală în expoziția de la BNF, unde sunt prezente doar 40 dintre cărțile obiecte. Cărțile citite însă de Kiefer, cele care alcătuiesc corpul din care se hrănește imaginația sa creatoare, cuprind o arie largă de domenii, de la literatură la filosofie, psihologie, artă, mitologie. Una dintre cele mai reușite instalații, *Spargerea vaselor (La Brisure des vases)* e inspirată de textele cabalistice ale lui Isaac Luria. Nu lipsesc trimiterile la marea temă a germanității, pentru care Rinul este un simbol. Cartea acestuia, de mari dimensiuni, așezată pe verticală într-o galerie laterală, conține pe paginile deschise imagini desenate în alb-negru cu peisaje ale fluviului situate sub semnul poliedrului inegal din *Melancolia* lui Dürer. Conexiunea dintre cele două opere ce își răspund în ecou accentuează atât dimensiunea lor simbolică, cât și distanța temporală dintre ele.

Dar preferința absolută a lui Anselm Kiefer se îndreaptă spre poeți și poezia lor, de la Hlebnikov la Osip Mandelstam, de la Walther von der Vogelweide la Paul Celan sau Ingeborg Bachmann, pe care artistul o definește într-un interviu cu Daniel Arasse ca un dublu al său. Mai multe tablouri sunt inscripționate cu versuri ale poetei austriece. Nu e vorba de a ilustra un poem și nici de ceea ce numim inspirație.

Anselm Kiefer : Flori de sânge pentru Jules Michelet.

» Când folosesc, de exemplu, un poem, un vers, sau chiar un singur cuvânt e ca ceva ce a locuit în mine, care a îmbătrânit odată cu mine, care s-a transformat în aura sa transmisă tabloului” – spune Kiefer despre alchimia legăturii operei sale cu operele scriitorilor. Ea ține de intimitatea conviețuirii cu poezia, de o identificare cu ființa poetului. De altfel, mai mult decât a fi artist, Kiefer și-a dorit să fie poet și într-o mare măsură a și reușit, prin chiar capacitatea lui de a transcende

imediatul, vizibilul. Poezia intim ascunsă în structura operei sale răzbate în imagine și încântă privitorul dispus să meargă mai departe pe urma a ceea ce vede, lăsându-se captat de ceea ce vede, proiectându-se în starea ce i se propune spre experimentare.

Anselm Kiefer : *Litera pierdută*.

Două mi se par a fi direcțiile prin care artistul se raportează la obiectul său de lectură și studiu. Una privește relația cu materia însăși a cărții. Pentru Kiefer ca și pentru alți artiști contemporani, ea nu este una inertă: el urmărește să scoată la iveală “spiritul” pe care aceasta îl încorporează. De unde, un anumit aspect experimental al artei sale, guvernată, însă, de o intensă reflecție asupra mijloacelor și scopurilor. O altă direcție în care e explorată semnificația cărții e cea care privește nivelul metatextual, cartea ca interogare asupra a ceea ce este ea ca metaforă și simbol.

Kiefer îmbină, de altfel, înclinația poetică cu gândirea rece a unui constructor. Nu e singurul paradox al creației sale și tocmai din el se naște ambiguitatea sensului. Ceea ce vedem poate fi luat *ad literam*, ne putem lăsa conduși de teoriile (uneori de titlurile) pe care Kiefer ni le livrează, alteori simțim o prea explicită raportare la ele. Dar putem urmări deopotrivă ambiguitatea evanescentă de dincolo de ele.

Iată un fragment dintr-un interviu pe care Anselm Kiefer i-l dă lui Daniel Arasse, care i-a consacrat o monografie și a realizat o serie de interviuri cu artistul în 2001 pentru France Culture¹: *O floare este o explozie de lumină, de viață, de bucurie și dacă o asociem cenușii, care e deja fructul metamorfozei, se suspendă timpul și cele două elemente sunt puse pe acealși plan*— spune

artistul cu trimitere directă la *Floarea de cenușă*² (*Aschenblume*), imagine memorabilă dintr-o poezie a lui Paul Celan. *Aschenblume* e, de altfel, titlul unei lucrări de mari dimensiuni, o capodoperă din retrospectiva de la Beaubourg, dedicată *Shoah* - ului. Cărți arse pe un câmp imens, alb de zăpadă, imaginat ca un punct de fugă spre un orizont cenușiu. Cărțile ca niște pietre funerare, ca niște borne ale timpului: între static și mișcare, ochiul poate percepe sau una sau alta, sub semnul dezolant al morții și al neantului. La fel cum, în tablourile cu floarea soarelui, pictate cel mai adesea în faza în care semințele se înnegresc, solaritatea vie și luminoasă se transformă în imagini încremenite ale morții sau ale aceluși “soare negru” al melancoliei, sub semnul căreia stă o mare parte a operei lui Kiefer. În expoziția de la BNF, ele se înalță negre cenușii ca niște lujeri din corpul unei mașini de scris și din litera de plumb a cărților ce compun o instalație dedicată lui Gutenberg, sau cu alte cuvinte, inventării tiparului (*Litera pierdută*).

Anselm Kiefer, *Luminii*.

In mod inevitabil, un comentariu ca cel de mai sus nu poate cuprinde decât parțial și reducând la cuvânt frumusețea operei lui Anselm Kiefer, cu atât mai mult cu cât e vorba de un artist al anamorfozelor, al experiențelor diverse, al rescrierilor. Am încercat să dezvăluim câte ceva din ceea ce îl transformă și în artist al memoriei. Nimic mai potrivit, în acest sens, decât a evoca o bibliotecă precum cea pe care o imaginează artistul în spațiul uneia adevărate, parcă definind un loc al meditației, al poeziei, parcă invitându-ne să aruncăm o privire în laboratorul alchimic al metamorfozelor cărții.

¹ Reunite în 2010 la Éditions du Regard, într-o carte care este, prin ea însăși, un obiect de artă: Anselm Kiefer, Daniel Arasse, *Rencontres pour mémoire*.

² Cf. comentariul din “Dossier de l’Art”, nr. 235, 2006, Anselm Kiefer. Expositions à la BNF et au Centre Pompidou.